tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 3 1 2004

Het vlinde

Klaas Kaag

Het zwartsprietdikkopje had last van de droogte, behalve in Zuid-Kennemerland. Foto: Bert Pijs.

Het mooie weer van afgelopen zomer resulteerde in vele bijzondere vlinderwaarnemingen. Een puik vlinderjaar dus. Maar niet voor alle vlinders. In dit artikel een overzicht op basis van de indrukken van vlinderaars uit de hele provincie.

Eind juli, begin augustus werd zelfs door de media gemeld dat 2003 een zeer goed vlinderjaar was: na jarenlange afwezigheid werden overal weer koninginnepages gezien. Ook andere vlinders waren in grote, tot zelfs uitzonderlijk grote aantallen aanwezig. Atalanta's waren er al vroeg in het jaar, net als de distelvlinder. Beide soorten, maar vooral de laatste waren gedurende de hele zomer goed vertegenwoordigd. Ook de kolibrievlinder, een (overdag actieve) nachtvlinder behorende tot de pijlstaarten, was nadrukkelijk aanwezig. Zeer veel mensen hebben deze fraaie vlinder als een kolibrie van bloem naar bloem zien vliegen op de vlinderstruik, de vlambloem, of een ijzerhard. Voor de kolibrievlinder was het zeer zeker een uitzonderlijk goed jaar. Maar was het daarom een goed jaar voor vlinders? Omdat ik niet alleen op eigen indrukken wilde afgaan, heb ik een aantal actieve vlinderaars, verspreid over heel Noord-Holland, gebeld en hen gevraagd naar hun indruk van het afgelopen seizoen. Deze mini-enquête vond plaats voor het einde van het telseizoen, de waarnemingen zijn dus nog niet volledig uitgewerkt. Dit overzicht is daarom een eerste indruk en vooral kwalitatief van aard.

Trekvlinders

Wat opvalt bij de vier hierboven genoemde soorten is dat het allemaal trekvlinders zijn. De koninginnepage is tegenwoordig wel weer een inheemse vlinder, maar handhaaft zich alleen in het uiterste zuiden. Zo af en toe zwerven ze uit en kunnen dan ook elders in het land worden gezien. De andere drie soorten overwinteren rond het Middellandse Zeegebied en trekken ieder voorjaar weer noordwaarts. Aan het eind van het seizoen vliegen de nakomelingen van deze vlinders weer terug naar het zuiden. Dit jaar gebeurde dat al vroeg. Eind augustus en begin september werden flinke aantallen zuidwaarts trekkende atalanta's en distelvlinders waargenomen op een vogeltelpost bij Hilversum. Dat komt overeen met het feit dat het veel waarnemers is opgevallen dat deze beide vlinders na half augustus sterk in aantal verminderd waren.

Ook andere trekvlinders en zwervers waren goed vertegenwoordigd, maar omdat ze zich minder vaak in tuinen vertonen, of omdat ze

Het icarusblauwtje liet lang op zich wachten, maar heeft uiteindelijk nog redelijk gevlogen aan het eind van het seizoen. Foto: Bert Pijs.

De heivlinder kon in het duin geen nectar vinden deze zomer. Foto: Bert Pijs.

rjaar 2003
Goed, beter, best?

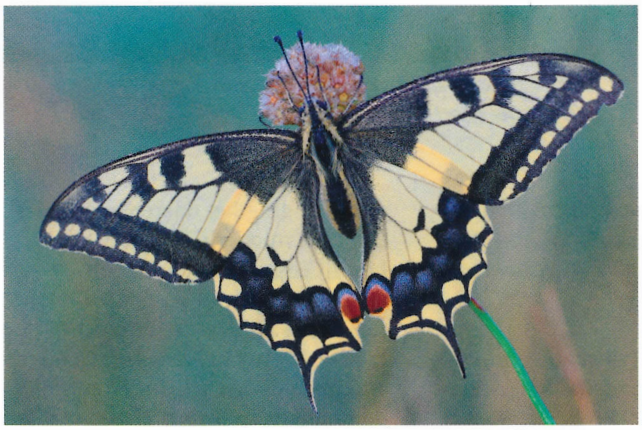

Er werden afgelopen jaar enkele koninginnepages gezien in Noord-Holland. Foto: Jeroen Gense.

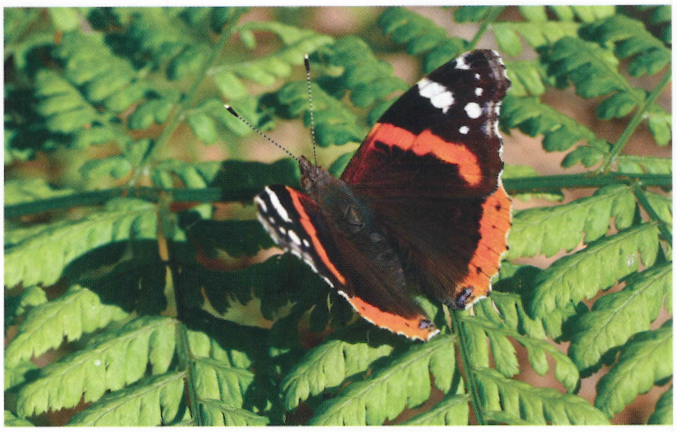

De atalanta was tot half augustus talrijk aanwezig. Foto: Bert Pijs.

's nachts actief zijn, vielen ze wat minder op. Zo werd de oranje luzernevlinder op verschillende plaatsen in de provincie waargenomen, vooral in augustus. In West-Friesland, tussen Medemblik en Andijk, werden er zelfs tientallen gezien op akkers met luzerne; hierbij bevonden zich ook exemplaren van de gele luzernevlinder, die meestal minder ver naar het westen doorvliegt dan de oranje luzernevlinder. Zeer bijzonder was de aanwezigheid van enkele resedawitjes op de luzerne. Dit is een zeer zeldzame trekvlinder, waarvan ook een exemplaar werd gezien in het Noord-Hollands Duinreservaat. Bovendien werd er begin september nog een rouwmantel waargenomen in Haarlem.

Ook een aantal nachtvlinders vertoonde duidelijk trek- en zwerfgedrag. De kolibrievlinder werd al genoemd, maar ook werden op veel plaatsen windepijlstaarten gezien, zowel de rupsen als de vlinders. Van de kleinere nachtvlinders (Microlepidoptera) was vooral de pyralide *Nomophila noctuella* goed vertegenwoordigd. Onze kleinste trekvlinder, het koolmotje (*Plutella xylostella*) deed het daarentegen minder goed. Dit kleine vlindertje was wel gedurende het grootste deel van het seizoen aanwezig, maar de aantallen waren steeds vrij laag. Datzelfde geldt eigenlijk voor het gamma-uiltje. Deze nachtvlinder kan in sommige jaren massaal optreden, maar dit jaar waren de aantallen relatief matig.

Brandnetels

De vlinders waarvan de rupsen op de brandnetel leven, deden het over het algemeen goed tot zeer goed. Het landkaartje heeft zich 20 jaar geleden naar het westen uitgebreid en heeft zich sindsdien op verschillende plaatsen in Noord-Holland gevestigd. Vooral de laatste drie jaar worden weer allerlei nieuwe plekken gekoloniseerd. In 2003 werd de vlinder voor het eerst in grotere aantallen gezien op Texel.

De gehakkelde aurelia is iets later aan zijn opmars naar het westen begonnen. Pas in 1993 werd het kustgebied echt gekoloniseerd. Na een paar jaar van consolidatie zette de uitbreiding in 2000 door. Afgelopen jaar was deze vlinder overal goed vertegenwoordigd.

Bij dagpauwoog en kleine vos was het beeld minder eenduidig. Over het algemeen was de indruk dat beide soorten goed tot zeer goed gevlogen hebben, op veel plaatsen van vroeg in het voorjaar tot laat in het seizoen. Vooral in de voorzomer, tot en met juni, waren ze goed vertegenwoordigd, maar daarna viel het toch iets tegen. Beide soorten waren op Texel niet uitzonderlijk talrijk en de dagpauwoog was bepaald schaars in de buurt van Hilversum.

Graslandvlinders

In het algemeen deden de soorten die in graslanden leven het matig tot slecht, maar er waren ook duidelijk regionale verschillen tussen de soorten. Vooral in de duinen en het Gooi waren de aantallen van de meeste soorten duidelijk lager dan in de voorgaande jaren. Soorten als bruin zandoogje, zwartsprietdikkopje, heivlinder en kommavlinder, ➤

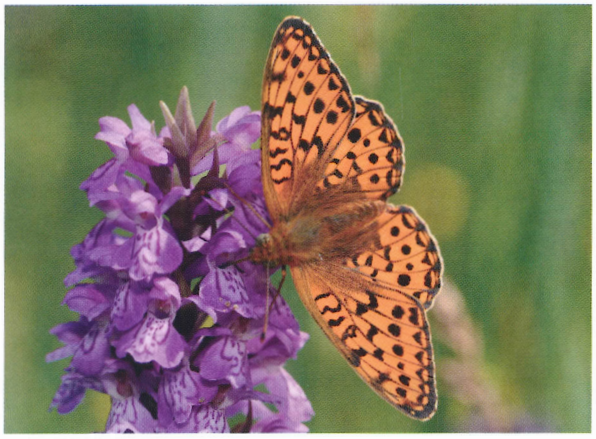

De duinparelmoervlinder heeft goed gevlogen in de kop van Noord-Holland. Foto: Bert Pijs.

Voor de kolibrievlinder was 2003 een bijzonder goed jaar. Foto: Bert Pijs.

die in één generatie vliegen, waren op de zandgronden meestal matig vertegenwoordigd. Alleen in Zuid-Kennemerland deden de eerste twee het uitgesproken goed. Ook argusvlinder, hooibeestje, icarusblauwtje, bruin blauwtje en kleine vuurvlinder, soorten die in twee of drie generaties vliegen, waren op de zandgronden niet echt sterk vertegenwoordigd dit jaar, maar uiteindelijk vertoonden deze soorten in augustus en september nog een redelijke opleving, waardoor de eindindruk op veel plaatsen toch nog wel goed is.
In de lagere delen van Noord-Holland, alsmede in duingebieden die wat minder onder de droogte te lijden hebben gehad, vielen de aantallen wel mee en vlogen veel soorten zelfs beduidend beter dan in 2002, al gold dit ook hier met name voor de zomer- en najaarsgeneratie.

Parelmoervlinders

In Noord-Holland komen vier parelmoervlinders voor. De grote parelmoervlinder komt alleen voor op Texel en heeft daar heel goed gevlogen. De duinparelmoervlinder en de kleine parelmoervlinder komen in het hele duingebied voor, zij het niet overal even talrijk. Op Texel waren de aantallen normaal, terwijl beide soorten in de Kop van Noord-Holland goed vlogen. In de omgeving van Egmond en in Zuid-Kennemerland waren deze soorten juist slecht vertegenwoordigd dit jaar. De vierde parelmoervlinder is de zilveren maan. Deze moerasvlinder is uitgezet in het Ilperveld en weet zich daar nog steeds te handhaven, maar in het Gooi lijkt de soort inmiddels te zijn verdwenen.

Het voorjaar

Tot slot enkele typische voorjaarsvlinders, die we na die lange zomer eigenlijk alweer een beetje vergeten waren. De zomer was warm en droog, maar ook het voorjaar was overwegend droog. Door het zonnige weer kon de bodem sterk opwarmen. Veel vlinders werden dan ook al vroeg gezien. Alleen in de maand mei, dé tijd van de voorjaarsvlinders, was het weer juist vrij slecht. De aardbeivlinder, een klein dikkopje dat alleen voorkomt in Zuid-Kennemerland, heeft dan ook uitgesproken slecht gevlogen. Het oranjetipje, dat op een aantal plaatsen verspreid door de provincie aangetroffen kan worden, lijkt minder door het slechte weer beïnvloed te zijn. De aantallen waren niet uitzonderlijk, maar ook niet echt slecht. Het groentje heeft op Texel weer uitstekend gevlogen en lijkt zich daar nog steeds uit te breiden. Daar staat tegenover dat deze vlinder inmiddels vrijwel verdwenen lijkt te zijn uit het Gooi.

Conclusie

Het zijn voor een belangrijk deel goed vliegende vlinders die veelvuldig in tuinen komen, die verantwoordelijk zijn voor de 'vlinderrijke' indruk die deze zomer bij veel mensen heeft gemaakt. Voor veel vlinderaars is het bovendien leuk dat er flink wat bijzondere trekvlinders gezien zijn. Met de graslandvlinders ging het daarentegen juist een stuk minder. Dat de droogte hierbij een cruciale rol heeft gespeeld ligt voor de hand. Ook het feit dat deze soorten het juist in de lagere delen van Noord-Holland wel goed deden wijst hierop. Zelfs de brandnetelvlinders lijken last te hebben gehad van de droogte. Op veel plaatsen waren dagpauwoog en kleine vos in voorjaar en voorzomer veel talrijker aanwezig dan in juli en augustus. Ook het aantal meldingen in de nazomer is relatief gering, aangezien deze soorten als vlinder overwinteren en daarom juist in het najaar nog veel gezien kunnen worden. Dat gehakkelde aurelia en landkaartje daar minder last van hadden komt misschien omdat het soorten van bos en bosranden zijn, maar misschien ook wel omdat deze populaties momenteel sterk groeien.

Klaas Kaag
Kofstraat 14
1784 RP Den Helder
klaas.kaag@hetnet.nl

Voor bovenstaand overzicht heb ik gebruik gemaakt van de informatie van onderstaande Noord-Hollandse vlinderaars: Cees Maas (Texel), Laurens van der Vaart (Wieringen en Wieringermeer), Rineke Gronert (Petten), Marco van der Lee (Wieringen en West-Friesland), Ad Roobeek (West-Friesland), Bert Stam (duinen bij Wimmenum), broeder Frans Melkert (Egmond-Binnen), Hans Boerma (Zaanstreek), Ellen de Bruin (Amsterdam), Mariek Eggenkamp-Rotteveel Mansveld (Zuid-Kennemerland), Yolande Bosman en Fred van Klaveren (Vechtplassen en Gooi).